

Željka FINK
Filozofski fakultet, Zagreb

FRAZEMI SA ZNAČENJEM 'VRLO DALEKO' U RUSKOM I HRVATSKOM JEZIKU

U članku se analiziraju ruski i hrvatski priložni frazemi s frazeološkim značenjem 'vrlo daleko'. Oni se dalje dijele u tri skupine. Prva ima podznačenje mjesta, druga pravca kretanja, a frazemi treće mogu se upotrebljavati u oba podznačenja.

Priložni su frazemi izuzetno brojni i u ruskom i u hrvatskom jeziku. U ovom ću se članku baviti jedinicama koje označavaju jedan oblik prostornih odnosa, konkretnije rečeno, koje ukazuju na veliku udaljenost, te imaju frazeološko značenje 'vrlo daleko'. Ono se može raščlaniti na dva podznačenja: mjesto i pravac kretanja.

Ruski frazemi imaju, s jedne strane, ili samo podznačenje mjesta ili samo pravca kretanja, ili im se, s druge, s promjenom podznačenja mijenja oblik komponente (to, dakako, vrijedi za frazeme istog leksičkog sastava). Jedino se frazem *за тридевять земель* pojavljuje u oba podznačenja (bez izmjene oblika komponenata).

mjesto

Хотя стоял скит в глухом лесу, *за тридевять земель* от жилых мест, а от белого света отгорожен не был. (Г. Марков, *Соль земли*¹)

pravac kretanja

Оставила Наташа мать с малолетней сестренкой и помчалась *за тридевять земель*. С Кубани в Сибирь. (Ф. Таурин, *Гремящий порог*)

Za razliku od ruskih frazema veći se broj hrvatskih može uklopiti u oba podznačenja bez kakvih izmjena komponenata.

mjesto

Mjesecima si živio *gdje je vrag rekao laku noć*. Svida li ti se život u takvom zabačenom kraju? (primjer Ž. F.)

¹ Primjeri su ispisivani iz *Rječnika frazeoloških sinonima ruskoga jezika*.

pravac kretanja

Profesor je, umoran od naporna rada, pobjegao *gdje je vrag rekao laku noć*.²
(primjer Ž. F.)

Zašto odlazite tako daleko, *gdje je vrag rekao laku noć*? Zar vam je toliko do-
sadila civilizacija? (primjer Ž. F.)

Kod dvaju frazema istog leksičkog sastava padež prve imeničke komponente (aku-
zativ : lokativ) utječe na izmjenu podznačenja: *na kraju svijeta* – mjesto, *na kraj*
svijeta – pravac.

1. frazeološko značenje 'vrlo daleko'
podznačenje – mjesto

Sinonimni niz ruskih frazema sastoji se od šest jedinica, a one se najčešće upotreb-
javaju uz glagole *жить, быть, находиться*.

в тридевятом царстве (в тридевятом государстве) (нар.-поет.)
за горами, за долами (нар.-поет.)
за морями, за долами (нар.-поет.)
за семью холмами, за семью реками (нар.-поет.)
на краю света (земли)
у чёрта на куличках (на рогах)

Iako je frazeološko značenje navedenih frazema isto, do njega se dolazi preko raz-
ličitih slika, tj. značenjskih taloga. Kod dvaju frazema slika nam sugerira kraj puta,
odnosno svojevrsni cilj (*на краю света (земли), у чёрта на куличках (на рогах)*).
Kod prvog je kraj puta ujedno i najveća moguća udaljenost (kraj svijeta). Drugi fra-
zem svoj značenjski talog gradi na osnovi dvaju elemenata. Prvo, pretpostavlja se da
vrag prebiva u najudaljenijem i najzabačenijem kraju, a, drugo, kad smo već doprli
do njega, onda se moramo uspjeti na rogove (opet najjistureniji dio tijela). Druga vari-
janta "precizira" mjesto na kojem živi vrag. Prema Vasmerovu Etimološkom rječni-
ku ruskoga jezika (1986) komponenta *куличках* povezana je s riječju *кулнга*, a to
znači 'ledina, udaljena parcela zemlje ili šume' ili pak 'uzak zaljev'. Taj frazem ima
i dodatno značenje: ukazuje na zabačene, zabitne predjele.

Я прислушался. Казалось, в страшном отдалении, на самом *краю*
света, кто-то стонал и плакал на весь лес. (Куприн, *Серебрянный*
волк)

Петя никогда не бывал на Ближних Мельницах. Он только знал, что
это ужасно далеко, *у чёрта на куличках*. (В. Катаев, *Волны Черного*
моря)

² Čini se da je u tom frazemu (i sličnima njemu) prilog *gdje* potpuno desemantiziran jer se jedi-
nica može uklopiti i u rečenicu s podznačenjem pravca kretanja.

Značenjski talog četiriju frazema ukazuje na put koji se treba prijeći da bi se onamo stiglo (mnoge zemlje, carstva, planine, mora, doline, rijeke). U jednom se frazemu pojavljuje komponenta *тридевять* koja po svojoj strukturi podsjeća na broj, tvorena je od brojeva *три* i *девять*. Ona odgovara drevnom numeričkom sustavu koji je za osnovu imao broj devet (usp. decimalni sustav). Te četiri jedinice svoje podrijetlo vuku iz bajki, te narodnih pjesama i pripovijedaka, ali se, dakako, često susreću i u drugim književnim vrstama.

Славное село, да не мое. Мое — далеко впереди, за семью холмами, за семью реками. (М. Годенко, *Полоса отчуждения*)

Значит, меняют люди и не только деревенскую жизнь на городскую, но и деревенскую на деревенскую, только лучшую. И лучшая — не за морями, за долами, а здесь в твоём же районе. (К. Кожевников, *Свой человек*)

Taj frazem ima i dodatno značenje: 'u tudini'.

Od hrvatskih frazema u tu se skupinu uklapaju sljedeće jedinice:

bogu za ledima
na kraju svijeta
vragu za ledima

Jedinica *na kraju svijeta* jest potpun ekvivalent ruskom frazemu *на краю света*³.

Ali sada nam se čini da je pred nama beskrajno dalek put, težak, dosadan, a naš je gradić na kraju svijeta. (Batušić)⁴

Druga dva frazema imaju komponente suprotna značenja (*bog* — *vrag*), ali to ne utječe na njihovo frazeološko značenje. Udaljeno, ali i zabačeno mjesto jest izvan njihova domašaja, a ako pođemo od pretpostavke da su oni, svaki na svoj način, svemogućí, dolazimo do značenjskog taloga: takvo je mjesto tako udaljeno i zabitno, da ga ni najveća snaga ne doseže.

... pa je nelogično da se vikendica, sagrađena na tom području, ne tretira kao stan, a kuća za odmor u nekom, *bogu za ledima*, zaselku šibenske općine to jest. (VI 1975.)

2. frazeološko značenje 'vrlo daleko'
podznačenje — pravac kretanja

a) Ruski sinonimni niz čine tri jedinice koje se obično vežu s glagolima *идти*, *ехать*, *бежать*, *отправляться* i sl.

³ Ovdje ne bilježim leksičku varijantu ruskog frazema (*земли*) jer ona nema odgovarajući ekvivalent u hrvatskom jeziku.

⁴ Ukoliko nije drugačije obilježeno, hrvatski su primjeri ispisivani iz Matešićeva *Frazeološkog rječnika*.

к чёрту (к чертям) на кулички (на рога)
на край света (земли)
не близкий (не ближний) свет

Prva dva frazema imaju iste imeničke komponente kao i frazemi prethodne skupine, samo im se razlikuje oblik (padež), a kod prvog razlikuje se i jedan prijedlog. Ta razlika, dakako, uvjetuje i promjenu podznačenja.

Я не хочу стеснять твою свободу, но знай, что если нужно, я все брошу и пойду за тобой *на край земли*. (Тургенев, *Дым*)

Шахту пришлось глубокую пробивать, а пробили — вода одолела. Откачивать руками воду — сила не берет, а за паровой машиной надо *к чертям на кулички ехать*,... (Мамин-Сибиряк, *Золотая ночь*)

Kod trećeg frazema *не близкий (не ближний) свет* frazeološko se značenje gradi na osnovi negiranja predjela, krajeva u neposrednoj blizini.

Раз в неделю отец отправлялся в райцентр, а туда *не ближний свет* — целых шестнадцать верст по очень плохой дороге. (М. Алексеев, *Карюха*)

U hrvatskom je jeziku zabilježen jedan frazem tog značenja:

на kraj svijeta

On je opet potpuni ekvivalent ruskom *на край света*⁵.

Vodi nas на kraj svijeta! Što kažem: на край? (F 1964)

b) Sljedeći sinonimni niz ruskoga jezika značenjski se malo razlikuje od prethodnog (a). Tu 0 se ne radi samo o velikoj udaljenosti, već o udaljenim krajevima kamo su ljude slali u progonstvo. Dakle, značenje je znatno suženo. Frazemi se uglavnom upotrebljavaju uz glagole *высылать, загонять, улекать* i sl.

куда ворон костей не заносил (не таскал)
куда Макар телят не гонял (не гоняет)

Татьяна Марковна, или мы не знакомы с вами, или чтоб нога этого молодца (он указал на Райского) у вас в доме не была! Не то я упеку и его, и весь дом, и вас, в двадцать четыре часа, *куда ворон костей не занасивал*. (Гончаров, *Обрыв*)

Ты теперь весь в моей власти, понимаешь ты это? Захочу — прошу, захочу — под уголовную подведу. Засудят тебя и зашлют *куда Макар телят не гонял*. (А. Островский, *Женитьба Бальзаминнова*)

Zanimljiva je teorija o nastanku drugog frazema. Ime *Макар* tumači se u grčkim

⁵ Usp. nap. 3.

i u ruskim izvorima različito. U grčkima *Makkar* (*Makk*) označava glupana, žderonju i dvorsku ludu stare talijanske farse. Ruski izvori ponavljaju ova tumačenja, ali dodaju i novo: Makar je pastir koji goni telad u carstvo blaženstava. Tele se prinosi kao žrtva Bogu radi otkupljenja grijeha. Prema Kondratjevoj (Кондратьева 1982:53) upravo je to značenje poslužilo kao baza u frazemu *куда Макар телят не гонял (не гоняет)*.

3. frazeološko značenje 'vrlo daleko'
podznačenje — mjesto i pravac kretanja

Kao što sam već ranije napomenula, samo jedan ruski frazem ima oba podznačenja:

за тридцать земель (nar.-poet.).

Znatno je više hrvatskih frazema s oba podznačenja:

bogu iza leđa
gdje bog svoga nema
gdje je bog rekao laku noć
gdje je vrag rekao laku noć
preko bijela svijeta
preko devet (sedam) brda
preko devet (sedam) gora, preko devet (sedam) mora
vragu iza leđa

U tri hrvatska frazema uključena je komponenta *bog*, a u dva *vrag*. Dvije se jedinice razlikuju samo u komponentama *bog* — *vrag*, ostali im je leksički sastav jednak. *Frazemi bogu iza leđa, vragu iza leđa, gdje bog svoga nema, gdje je bog rekao laku noć, gdje je vrag rekao laku noć* imaju i dodatno značenje 'u zabačenom kraju, na izrazito nepristupačnu mjestu'. Činjenica da su *bog* i *vrag* suprotni pojmovi ni na koji način ne utječe na frazeološko značenje. Te jedinice udaljeno i zabačeno mjesto (u svom značenjskom talogu) prikazuju kao nešto što je izvan domašaja Boga ili vraga.

Frazemi *preko devet (sedam) brda* i *preko devet (sedam) gora, preko devet (sedam) mora* prešli su u opći frazeološki fond iz bajki i narodnih pjesama i pripovijedaka. Postoje i slični ruski frazemi (usp. 1). Jedan od njih ima isto u svom sastavu glavni broj 7, ali nema broja 9, a druga dva značenja velike udaljenosti grade na povećanom broju zemljopisnih pojmova izraženom pluralnim oblikom imenica. Slično kao i ruski frazemi, i hrvatski dolaze do frazeološkog značenja slikom puta (izuzetno dugog) koji treba prijeći da bi se stiglo do nekog cilja.

mjesto

... i da nismo veoma inteligentno, uostalom tamo negdje, *vragu iza leđa*, iz jednog ruskog *dépôta* bili rekvirirali onih stotinjak bicikla ... (Krlježa 12)

pravac kretanja

Krenuli smo onamo, *vragu iza leđa*, da iz kućerka uzmemo sve što još ima neku vrijednost. U taj se zabačeni kraj više nećemo vraćati. (primjer Ž. F.)

mjesto

I svijet ostaje negdje daleko, napolju, život šeta negdje *preko sedam brda*, i s njim žalost i ljudi. (F 1969)

pravac kretanja

Išli smo, išli *preko sedam brda* i napokon stigli na odredište mrtvi umorni. (primjer Ž. F.)

U sve tri skupine analizirala sam ukupno 12 ruskih i 12 hrvatskih frazema. Nijedan od njih nije izražen fonetskom riječju. Dvije ruske i tri hrvatske jedinice izražene su zavisnom rečenicom. Najveći dio ima oblik skupa riječi: 10 ruskih i 9 hrvatskih frazema. Ukupno 19 skupova riječi može se podijeliti u 7 skupina prema tipu skupa riječi:

- a) prijedlog + glavni broj + imenica (3 ruska, 2 hrvatska frazema)
preko devet (sedam) brda
- b) imenica + prijedlog + imenica (4 hrvatska frazema)
bogu iza leđa
- c) prijedlog + imenica + imenica (2 ruska i 2 hrvatska frazema)
na kraju svijeta
- d) prijedlog + imenica + prijedlog + imenica; rekcijски skup riječi (2 ruska frazema)
к чёрту (к чертям) на кулички (на рога)
- e) prijedlog + imenica + prijedlog + imenica; nezavisni skup riječi (2 ruska frazema)
за горами, за долами
- f) prijedlog + pridjev + imenica (1 hrvatski frazem)
preko bijela svijeta
- g) negacija + pridjev + imenica (1 ruski frazem)
не близкий (не ближний) свет

Jedan frazem ima izostavljive komponente: *в тридевятом царстве (в тридевятом государстве)*.

Kod dijela frazema pojavljuju se i varijante. Najveći je broj leksičkih varijanata – 5 ruskih i 2 hrvatska frazema: *preko devet (sedam) brda, на краю света (земли)*. Jedan ruski frazem ima morfološke varijante: *куда Макар телят не гонял (не гоняет)*. Jedan ima kombinaciju dva tipa varijanata – leksičke i morfološke: *к чёрту (к чертям) на кулички (на рога)*.

Literatura

Кондратьева, Т. Н., История фразеологизмов с собственными именами, и зб. *Фразеология и синтаксис*. Издательство Казанского университета, Казань 1982.

Rječnici

Александрова, З. Е., *Словарь синонимов русского языка*. Советская энциклопедия, Москва 1971.

Anić, V., *Rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber, Zagreb 21994.

Фасмер, М., *Этимологический словарь русского языка I—IV*. Прогресс, Москва 21986—87.

Korać, T., A. Menac, M. Popović, M. Skljarov, R. Venturin, R. Volos, *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*, u redakciji A. Menac. Školska knjiga, Zagreb 1979—1980.

Matešić, J., *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga, Zagreb 1982.

Войнова, Л. А., В. П. Жуков, А. И. Молотков, А. И. Федоров, *Фразеологический словарь русского языка*, под редакцией А. И. Молоткова. Русский язык, Москва 1978.

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ СО ЗНАЧЕНИЕМ "очень далеко" В РУССКОМ И ХОРВАТСКОМ ЯЗЫКАХ

Резюме

В статье проводится анализ русских и хорватских наречных фразеологизмов с фразеологическим значением 'очень далеко'. Их можно разделить на три группы в зависимости от их подзначения. Фразеологизмы первой группы указывают на место, фразеологизмы второй имеют подзначение направления. Фразеологизмы, входящие в третью группу, могут употребляться в обоих подзначениях.